

INFORMACJA PRAWNA
DLA FUNKCJONARIUSZY
STRAŻY GRANICZNEJ

W odpowiedzi na pojawiające się w sferze medialnej doniesienia o obawach funkcjonariuszy i funkcjonariuszek Straży Granicznej pełniących służbę na polsko-białoruskiej granicy, związanych z możliwą odpowiedzialnością karną za wykonywanie niezgodnych z prawem rozkazów, Helsińska Fundacja Praw Człowieka opracowała krótki poradnik w tym zakresie.

W poradniku umieściliśmy informacje dotyczące:

- dotychczasowych wyroków sądów krajowych w sprawie tzw. „push-backów”, czyli obecnie stosowanego sposobu zwracania cudzoziemców do linii granicy państwowej,
- możliwej odpowiedzialności karnej funkcjonariuszy i funkcjonariuszek Straży Granicznej za przestępstwa popełnione w toku działań zmierzających do odesłania cudzoziemców do Białorusi,
- obowiązku odmowy wykonania rozkazu lub innego polecenia łączącego się z popełnieniem przestępstwa,
- bezpłatnego wsparcia prawnego oferowanego przez HFPC funkcjonariuszom oraz funkcjonariuszkom SG ponoszącym negatywne konsekwencje za odmowę wykonania niezgodnego z prawem rozkazu.

Wsparcie prawne HFPC

Helsińska Fundacja Praw Człowieka zapewni pomoc prawną tym funkcjonariuszom i funkcjonariuszkom SG, których spotkają negatywne konsekwencje służbowe w związku z odmową wykonania niezgodnego z prawem rozkazu. W celu uzyskania porady lub umówienia spotkania z prawnikami Fundacji, prosimy o kontakt mailowy:

hfhr@hfhr.pl

Wyroki sądów krajowych w sprawie tzw. „push-backów”

Już w co najmniej ośmiu sprawach sądy krajowe uznały, że obecnie stosowany przez organy Straży Granicznej sposób zatrzymywania i zawracania do Białorusi cudzoziemców, którzy przekroczyli polsko-białoruską granicę poza przejściem granicznym, jest niezgodny z prawem*.

W wydanych wyrokach sądy stwierdziły różne rodzaje naruszeń:

- uznały bezprawność zatrzymania cudzoziemców,
- stwierdziły bezskuteczność czynności Straży Granicznej polegającej na zawróceniu cudzoziemca do linii granicy na podstawie rozporządzenia MSWiA,
- uchylili postanowienia o opuszczeniu Polski, wydane na podstawie znowelizowanych przepisów ustawy o cudzoziemcach.

Wyroki nie pozostawiają wątpliwości, że zawracanie cudzoziemców do granicy z Białorusią bez zbadania ich indywidualnej sytuacji i bez wszczęcia wobec nich przewidzianych prawem procedur, pozwalających na ocenę, czy mogą zostać w bezpieczny sposób przekazani do innego państwa, jest uznawane przez sądy za niezgodne z przepisami prawa krajowego, unijnego i międzynarodowego.

W sprawach tych sądy wskazały na prawidłowy sposób postępowania w przypadku zatrzymania cudzoziemców, którzy przekroczyli granicę w sposób nieuregulowany.

Wojewódzki Sąd Administracyjny w Białymstoku w wyroku z 15 września 2022 r.** sprecyzował, że: *Po ujawnieniu (...) przez funkcjonariuszy SG nielegalnego przekroczenia przez skarżącą granicy RP (będącej jednocześnie granicą zewnętrzną UE) właściwy organ SG powinien był – w zależności od zaistniałej sytuacji – albo wszcząć postępowanie w sprawie zobowiązania skarżącej do powrotu, albo*

* Wyroki zostały wydane przez Sąd Rejonowy w Bielsku Podlaskim (sygn. VII Kp 203/21), Wojewódzki Sąd Administracyjny w Warszawie (sygn. IV SA/Wa 420/22, IV SA/Wa 471/22, IV SA/Wa 615/22, IV SA/Wa 772/22) oraz Wojewódzki Sąd Administracyjny w Białymstoku (sygn. II SA/Bk 492/22, II SA/Bk 493/22, II SA/Bk 494/22).

** Sygn. II SA/Bk 492/22

umożliwić jej jak najszybsze formalne złożenie wniosku o udzielenie ochrony międzynarodowej.

WSA w Warszawie wskazał z kolei na konieczność przeprowadzenia rzetelnego postępowania dowodowego celem wykluczenia, że nakazanie opuszczenia terytorium RP i natychmiastowego wykonanie (...) postanowienia nie narusza prawa do życia oraz wolności od tortur, innego niehumanitarnego lub poniżającego traktowania cudzoziemca (...). Dla powyższego nie ma znaczenia, że cudzoziemiec legalnie wjechał na terytorium Białorusi.

Mimo że przywołane wyroki dotyczą spraw indywidualnych, zostały w nich wskazane generalne obowiązki, które ciążą na funkcjonariuszach władzy publicznej (w tym także Straży Granicznej) dokonujących zatrzymania osób, które przekroczyły polsko-białoruską granicę wbrew obowiązującym przepisom. Spełnienie tych obowiązków nie jest możliwe w przypadku odesłania cudzoziemca do linii granicy natychmiast po jego zatrzymaniu i bez przeprowadzenia odpowiednich postępowań celem dokonania rzetelnej oceny indywidualnej sytuacji danego cudzoziemca. Jak podkreślają sądy, konieczne jest zachowanie równowagi pomiędzy ochroną granic a przestrzeganiem podstawowych praw cudzoziemców. Nawet nielegalne przekroczenie granicy nie może wyłączać stosowania międzynarodowej zasady non-refoulement, która zabrania zwracania cudzoziemców do państw, w których grozi im niebezpieczeństwo.

Przed sądami krajowymi oraz Europejskim Trybunałem Praw Człowieka toczą się obecnie kolejne postępowania, w których skarżący zarzucają polskim władzom naruszenie ich praw*.

* Sprawy przed ETPC to: R.A. i inni przeciwko Polsce, skarga nr 42120/21, zakomunikowana 27.09.2021 r.; K.A. przeciwko Polsce i M.A. i inni przeciwko Polsce, skarga nr 52405/21 i 53402/21, zakomunikowane 1.06.2022 r.; F.A. i S.H. przeciwko Polsce, skarga nr 54862/21, zakomunikowana 20.06.2022 r.

Odpowiedzialność karna za działania niezgodne z prawem

Zdaniem Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka, funkcjonariusze oraz funkcjonariuszki Straży Granicznej nie stosujący się do opisanego powyżej wzorca postępowania, a zatem dokonujący zawrócenia cudzoziemca poza granice Polski bez zbadania jego indywidualnej sytuacji i zarazem z narażeniem jego życia lub zdrowia, mogą zostać pociągnięci do odpowiedzialności karnej.

Taka odpowiedzialność może wynikać przede wszystkim z art. 231 Kodeksu Karnego. Zgodnie z tym przepisem funkcjonariusz publiczny, który przekraczając swoje uprawnienia lub nie dopełniając obowiązków, działa na szkodę interesu publicznego lub prywatnego, podlega karze pozbawienia wolności do lat trzech. Przepis ten można popełnić także nieumyślnie; w takiej sytuacji zagrożone jest karą pozbawienia wolności do lat dwóch.

Odpowiedzialność karna funkcjonariuszy i funkcjonariuszek SG może wynikać także z innych przepisów Kodeksu Karnego np.:

- narażenie życia lub zdrowia zawracanej osoby (art. 160 k.k.),
- spowodowanie ciężkiego uszczerbku na zdrowiu zawracanej osoby (art. 156 k.k.)
- nieudzielenie pomocy (art. 162 k.k.),
- bezprawne pozbawienie wolności (art. 189 k.k.),
- porzucenie osoby małoletniej bądź nieporadnej (art. 210 k.k.),
- czy nawet znęcanie się nad pozbawionym wolności (art. 247 k.k.)

Postępowanie karne może zostać wszczęte z urzędu przez prokuratora lub na wniosek pokrzywdzonego albo innego uprawnionego do tego podmiotu.

Odpowiedzialność w tym zakresie może być przypisana nie tylko funkcjonariuszowi lub funkcjonariuszce dokonującym niezgodnego z prawem działania, ale także ich dowódcy. Świadome wydanie niezgodnego z prawem polecenia służbowego może zostać uznane za przekroczenie uprawnień określone w art. 231 Kodeksu karnego, podżeganie do przestępstwa albo nawet sprawstwo polecające. Każda osoba zaangażowana w popełnienie przestępstwa odpowiada w granicach własnej winy.

Działanie w celu wykonania rozkazu

Zgodnie z art. 143a ustawy o Straży Granicznej, w zw. z art. 318 Kodeksu Karnego, nie popełnia przestępstwa funkcjonariusz SG, który dopuszcza się czynu zabronionego będącego wykonaniem rozkazu, chyba że wykonując rozkaz umyślnie popełnia przestępstwo. Aby funkcjonariusz lub funkcjonariuszka SG popełniający przestępstwo zostali zwolnieni od odpowiedzialności karnej, muszą łącznie spełnić się następujące przesłanki wynikające z prawa:

- **określone działanie było skutkiem wykonania rozkazu, a zatem określony rozkaz faktycznie został wydany.** Rozkazem, w rozumieniu Kodeksu Karnego, jest polecenie określonego działania lub zaniechania wydane służbowo przez przełożonego lub uprawnionego starszego stopniem. Jeżeli funkcjonariusze działają w oparciu o ustne polecenia swoich przełożonych, udowodnienie istnienia rozkazu może być trudne lub niemożliwe do przeprowadzenia;
- **funkcjonariusz nie popełnił przestępstwa w sposób umyślny.** Umyślność polega nie tylko na bezpośredniej chęci popełnienia przestępstwa, ale także na świadomości tego, że dane działanie może prowadzić do określonych skutków (np. narażenia życia lub zdrowia danego cudzoziemca) i godzenie się na to.

Powołanie się na rozkaz nie wyłączy zatem odpowiedzialności karnej funkcjonariuszy i funkcjonariuszek SG, jeżeli chcieli lub godzili się oni na wykonanie polecenia będącego w swej istocie popełnieniem przestępstwa, a także wtedy, gdy popełnili przestępstwo wprawdzie nieumyślnie, ale określone działanie nie mieściło się w zakresie wydanego im rozkazu.

Polski ustawodawca nie kieruje się przestarzałą już koncepcją *ślepych bagnetów*, wyłączającą jakąkolwiek odpowiedzialność żołnierzy czy funkcjonariuszy działających w celu wykonania rozkazu, ale zakłada, że osoby wykonujące rozkazy mają obowiązek samodzielnego rozważenia skutków swoich działań (tak wskazał np. Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 17 lutego 2016 r., sygn. WA 16/15).

Biorąc pod uwagę pojawiające się orzeczenia sądów krajowych wskazujących, że dokonywanie „push-backów” jest praktyką nielegalną, a także doniesienia dotyczące nieludzkiego traktowania cudzoziemców przez funkcjonariuszy białoruskich, zdaniem HFPC będzie można wykazać, że wykonując rozkaz, funkcjonariusze oraz funkcjonariuszki Straży Granicznej działali z zamiarem (choćby ewentualnym) popełnienia przestępstwa.

Obowiązek odmowy wykonania niezgodnego z prawem rozkazu

Jak zostało wskazane wyżej, powołanie się na wykonywanie rozkazu może nie być okolicznością wystarczającą do uwolnienia się od odpowiedzialności za przestępstwo przez funkcjonariuszy i funkcjonariuszki SG działających na polsko-białoruskim pograniczu. **Sposobem uniknięcia odpowiedzialności jest skorzystanie z art. 63 ustawy o Straży Granicznej. Zgodnie z tym przepisem, każdy funkcjonariusz jest zobowiązany odmówić wykonania rozkazu lub innego polecenia, jeżeli jego wykonanie łączyłoby się z popełnieniem przestępstwa. O takiej odmowie funkcjonariusz powinien zameldować pisemnie Komendantowi Głównemu Straży Granicznej z pominięciem zwykłej drogi służbowej.**

Dodatkowo, art. 143a ustawy o Straży Granicznej w zw. z odpowiednio stosowanym art. 344 Kodeksu Karnego potwierdza, że odmowa wykonania bezprawnego rozkazu nie może się wiązać z negatywnymi konsekwencjami dla funkcjonariusza SG.

Wsparcie prawne HFPC

Helsińska Fundacja Praw Człowieka zapewni pomoc prawną tym funkcjonariuszom i funkcjonariuszkom SG, których spotkają negatywne konsekwencje służbowe w związku z odmową wykonania niezgodnego z prawem rozkazu.

W celu uzyskania porady lub umówienia spotkania z prawnikami Fundacji, prosimy o kontakt mailowy:

hfhr@hfhr.pl

Stan na: listopad 2022

Niniejszy poradnik nie ma charakteru wiążącej opinii prawnej, stanowi źródło informacji na temat praw i obowiązków funkcjonariuszy i funkcjonariuszek Straży Granicznej. Organy procesowe (Policja, prokuratura, sąd) podejmują decyzje, w tym decyzje procesowe, samodzielnie, na podstawie własnej oceny stanu faktycznego oraz wykładni przepisów.